

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/1

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1.

Nevena M. ĐAKOVIĆ

JASENOVAC: OD HOLOKAUSTA DO ŽRTVENOG NARATIVA / 17

Vesna S. PERIĆ

FENIKS JE ŽENSKOG RODA: (NE)MOGUĆNOST
ISCELJENJA TRAUME IZREČENE SOTTO VOCE / 25

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ / 35

Suzana J. MARJANIĆ

CHARLES PATTERSON I JACQUES DERRIDA
О HOLOKAUSTU ŽIVOTINJA / 43

Sabina S. GIERGIEL

NA MARGINI ISTORIJE: ŽIVOTINJE I HOLOKAUST U ROMANU
AVETI IZ JEDNOG MALOG GRADA IVANA IVANJIJA / 53

Бранислав М. ЖИВАНОВИЋ

ОДЛИКЕ ЕСЕЈИСТИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА
ВАЛТЕРА БЕНЈАМИНА / 63

Милица М. КАРИЋ

ШОА/ХОЛОКАУСТ: КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКИ ОДГОВОР / 77

Нађаиша П. РАКИЋ

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА / 93

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ЈЕЗИК БЕЗ ИДОЛА: ОД ВОДИЧА ЗА ЗБУЊЕНЕ
ДО РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ / 109

2.

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ИДЕНТИТЕТ САВРЕМЕНЕ ИЗРАЕЛСКЕ ПОЕЗИЈЕ
ИЗМЕЂУ НЕОПСАЛМОДИЧНОГ И ПРОФАНОГ,
ЦИОНИЗМА И АКУЛТУРАЦИЈЕ / 121

Владимир Б. ПЕРИЋ

ПАЛИМПСЕСТ ПРОГОНА: ПРЕВЛАДАВАЊЕ АНТИСЕМИТИЗМА
У РОМАНУ ОЛГЕ ТОКАРЧУК КЊИГЕ ЈАКОВЉЕВЕ / 137

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ТРАУМА НЕИЗРЕЦИВОГ И ОБЛИКОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА:
БЕСУДБИНСВО ИМПРЕА КЕРТЕСА / 147

Катарина Н. ПАНТОВИЋ
„ВЕРОВАТНО ЈЕВРЕЈИН” – ПИТАЊЕ ЈЕВРЕЈСТВА ФРАНЦА КАФКЕ / 157

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА
ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА / 169

Светлана В. СТЕВАНОВИЋ
АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ПИЈА БАРОХЕ / 177

Милица С. СТАНКОВИЋ
БУЂЕЊЕ УНУТАР СНА: КАБАЛИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА
У ПРОЗИ ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 189

Данијела М. ЈАЊИЋ
РАЗУМ И СТВАРНОСТ У РОМАНУ ЗАР ЈЕ ТО ЧОВЕК ПРИМА ЛЕВИЈА / 203

Андријана М. ЈАНКОВИЋ
ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ”
(„UN GOÛ”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА / 213

Љиљана З. ПЕТРОВИЋ
ТРАУМА – МЕМОРИЈА И НАРАЦИЈА: А. БАРИКО И С. ЖАПРИЗО / 223

Татара В. VALČIĆ BULIĆ
JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE D'OCTAVE MIRBEAU
ET L'ANTISEMITISME DES ANNÉES 1900 EN FRANCE / 233

3.

Катарина В. МЕЛИЋ
HISTOIRE ET POSTMÉMOIRE: HISTOIRE DES GRANDS-
PARENTS QUE JE N'AI PAS EUS D'IVAN JABLONKA / 243

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ
АУШВИЦ ДАНАС – ОПРАШТАЊЕ КАО ПОМИРЕЊЕ И НЕМИРЕЊЕ / 253

Дејан Д. АНТИЋ
СТРАДАЊЕ НИШКИХ ЈЕВРЕЈА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ (1941–1944) / 263

Јелена Д. LOPIČIĆ JANČIĆ i Ljubica M. VASIĆ
GENOCIDE AGAINST THE JEWS IN SERBIA IN 1941–1945 / 271

Александра Р. ПОПИН
ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ) / 283

4.

Aleksandar D. RADOVANOVIĆ
„ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ” I ИМИГРАНТСКА КРИЗА У БРИТАНИЈИ
ПОЗНОГ ВИКТОРИЈАНСКОГ ДОБА / 295

Tomislav M. PAVLOVIĆ
ANTISEMITIZAM T. S. ELIOTA
ILI KO JE ZAPRAVO GOSPODIN BLAJŠTAJN / 309

Азра А. МУШОВИЋ
СА ДИСТАНЦЕ – СИЛВИЈА ПЛАТ, ПЕСМЕ О ХОЛОКАУСТУ
И ПИТАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ „НЕ-ЖРТВЕ” / 319

Ана М. СИТАРИЦА
ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ДРАМСКОМ СТВАРАЛАШТВУ
ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 331

Андрија З. АНТОНИЈЕВИЋ
АКТУЕЛНОСТ ХОЛОКАУСТА У ДРАМИ *ПЕПЕО*
ПЕПЕЛУ ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 329

Александра З. СТОЈАНОВИЋ
ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТ *QUEER* ЈЕВРЕЈА У ДРАМИ
АНЂЕЛИ У АМЕРИЦИ ТОНИЈА КУШНЕРА / 351

Violeta M. JANJATOVIĆ
DRUGI U DRUGOM SVETSKOM RATU: SLIKA JEVREJA U
ROMANU BALKANSKA TRILOGIJA OLIVIJE MENING / 363

Vorjanka Z. ĐERIĆ DRAGIĆEVIĆ
(POST)МЕМОРИЈА И НАРАСИЈА ТРАУМЕ: *ZLOKOVNI*
CRNI PSI ПЈАНА МАКЈУАНА / 373

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ
БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ *ДЕЧАК*
У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 381

3

Александра Р. ПОПИН¹

Државни универзитет у Новом Пазару
 Дејаршман за филолошке науке
 СП: Српска књижевност и језик

ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ)

Циљ рада био је утврђивање тематско-мотивских језгара вицева о Јеврејима у изворима на Интернету, те њихово поређење са одабраном, досад публикованом грађом. Корпус сачињава 160 вицева, пронађених током 2020. године на 18 сајтова/страница. Утврдили смо да од укупног броја 88% вицева тематизује Холокауст, тако да, поредећи грађу коју чине вицеве из прве и друге половине XX века са нашом, која се односи на крај XX и прве деценије XXI, можемо рећи да су ранији стереотипи о Јеврејима готово у потпуности замењени стереотипном сликом – Јевреји и Холокауст.

Кључне речи: Јевреји, другост, виц, култура сећања, Холокауст, рат, хумор

„Саро, шта велиш да нашем малиши наденемо име Исидор?
 – Какав Исидор, назваћемо га Лујдор” (Љубоја 2001: 117).

Да данас обичан читалац прочита у часопису овакву шалу, засигурно би имао одређених потешкоћа са рецепцијом. Међутим, читалац Краљевине Србије из 1902. године није имао таквих проблема. Вицеви засновани на етничким, друштвеним и политичким оквирима, врло често ће временом изгубити своју публику, јер након промене поменутих оквира „читљивост” оваквих вицева се замагљује. Упркос томе, баш ова, некад у науци о књижевности скрајнута, фолколорна усмена врста представља драгоцен материјал изучаваоцима из различитих области друштвено-хуманистичких наука (поред оних који се баве књижевношћу ту су и етнологи, социолози, антрополози, психолози, филозофи...)². Виц је специфичан индикатор друштва. У складу са својим жанровским одликама, али и основном улогом – да насмеје – он може показати одређене појаве у односима између појединаца и група. Будући да се доводи у везу и са стереотипима, могуће је пратити, са фокусом на одређену грађу, промене, нестанак и настанак појединих стереотипних представа.³

Овом приликом анализираћемо слику Јевреја у вицевама скраја XX и почетка XXI века, односно видети и, колико оквири рада буду дозвољавали, шта је та слика подразумевала током XX века, на овим просторима⁴. Фокус ће бити усмерен

1 aropin@np.ac.rs

2 Весна Трифуновић каже да је кроз одређену врсту хумора могуће стећи увид у различите друштвене и политичке проблеме (2009: 9), док Гордана Љубоја, бевећи се етничким хумором, сматра да „на мање глобалном плану, када овај материјал разложимо на сегменте различитих епоха, стичемо неке представе о животу људи и духу времена у коме се тај живот одвија” (2001: 376).

3 Када говоримо о вези вица и стереотипа, мислимо, на пример, на оне слике које се очекују/активирају већ при помену актера: плавуша – глупост, Перица – довитљивост, полицајац – глупост, корумпираност, Пироћанац – шкртост и сл.

4 Под „овим просторима” подразумевамо Краљевину Србију, Краљевину Југославију, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, Социјалистичку Федеративну Републику Југославију, као и државе

на првопоменуто раздобље и то на вицеве који су доступни на Интернету. Одабрали смо овај извор за грађу из практичних разлога – ради њене доступности, али и могућности праћења рецепције постављених вицева, чиме ће се бавити један од сегмената истраживања. Стога смо сагласни са мишљењем Весне Трифунновић, која каже да су сајтови на којима се налазе вицеви „најприближнији оној спонтаној ситуацији у којој се природно препричавају вицеви“; посетиоци шаљу вицеве, који се одмах објављују, оцењују их, вреднују; нема цензуре (2009: 21).

Грађу за истраживање пронашли смо на осамнаест различитих сајтова/страница (в. изворе на крају рада), помоћу једноставног претраживања – укључивши „Јевреји, вицеви“. Међутим, током даљег кретања по Интернету, схватили смо да до траженог материјала долазимо и претраживањем појмова „Хитлер“ и „Црни хумор“. Што се штампаних извора тиче, користили смо се неколиким публикацијама за које сматрамо да су репрезентативне⁵ када је реч о циљевима које смо поставили.

Јеврејски виц или виц о Јеврејима

Када говори о стереотипима, Клаус Рот (2000: 265–266) наводи да су регионални и етнички виц њихови вербални изрази. По Л. Рериху (в. Љубоја 2001: 281–282), под етничким и регионалним вицецима подразумевају се две категорије – вицеци о дотичним етничким групама, али и они које су смислили припадници тих група. В. Раскин (в. Љубоја 2001: 345) сматра да је шала етничка „уколико – и само ако – њена главна опозиција, или једна од њених главних опозиција, укључује барем један заиста етнички предлошак (*script*). Етнички предлошци су скуп псеудоенциклопедијских предложака који треба да буду интернализовани пре конструисања или пре конзумирања етничких шала [...] ако је шала заиста етничка, уклањање евоцираног етничког предлошка чини је неразумљивом [...] <и> циљну групу може заменити само она етничка група која са њом заједнички дели евоцирани етнички предлошак“. Ипак, Гордана Љубоја износи мишљење да се „вицеци, као и остале приче, врте око постојећих литерарних и фолклорних типова а не око стереотипа“, те да „шала које се користе стереотипима има занемарљиво мало“ и да „огромна већина вицева који се служе етничким типовима о стереотипима ништа значајно не говори“ (2001: 365). Но, имајући у виду сâм појам стереотипа, грађу коју је прикупила Љубоја, као и њена запажања о темама вицева, на основу којих се они могу груписати, тешко да се можемо одупрети мишљењу да нам управо слике, конструисане у шалама и вицецима, дају систем стереотипа оформљен око неке етничке групе, у нашем случају – Јевреја. У штампаној грађи могли смо видети да су стереотипи везани за одређене особине, међутим, на основу оне која нам представља главни предмет рада, очито је да се они могу формирати и око неког историјског догађаја, а у вези са дотичним народом. Овај увид није ништа необично, будући да и Рот (2000: 262) каже да историјски догађаји и ситуације „представљају оне стереотипне историјске слике помоћу којих се конструишу национални идентитети, које побуђују емоције и непрекидно се репродукују“.

настале током њеног распада.

5 За истраживање ширих размера свакако би дошло у обзир много више штампаних извора, међутим, сматрамо да су у овим оквирима сасвим довољни примери из *Лексикона вицева* Д. Андрића, те публикације *Етнички хумор XX века у хумористичкој иштампи Србије*, Г. Љубоје и *Јевреји у вицецима*, сакупила и приредила Салција Ландман, а која је допуњена вицецима о Јеврејима са простора Југославије.

Нама овом приликом неће бити од великог значаја којој од двеју поменутих поткатегорија етничког вица припадају примери које ћемо анализирати, јер је немогуће утврдити ко је творац наведеног вица, али није занемарљива чињеница колики је утицај јеврејски хумор имао на развој управо овог фолклорног облика. Још Фројд је, промишљајући о тенденциозној досетки, дошао до закључка да је изузетно повољан случај, при стварању оваквих облика, усмеравање намењене критике побуне „против сопствене личности, опрезније речено, против једне личности у којој сопствена личност има свог удела, једне збирне личности, дакле, на пример сопственог народа”. У даљем тексту Фројд управо у том услову самокритике проналази објашњење за велики број досетки насталих међу Јеврејима које тематизују њихове сопствене „настраности” и наводи запажање да није честа појава да се неки народ „у толикој мери шали на рачун сопственог бића”. Са друге стране „досетке које о Јеврејима праве странци већином су бруталне лакрдије, у којима се досетка надокнађује чињеницом да Јеврејин за странце важи као комична фигура” (1969: 114). Значај популаризације и ширења јеврејског хумора у освежавању и оснаживању вица у фолклорном стваралаштву двадесетог века истиче и Гордана Љубоја (2001: 279).

Анализирајући примере из српске штампе двадесетог века Љубоја (2001: 110) запажа да постоји низ циклуса шала, који су изграђени или на адаптираним мотивима традиционалног јеврејског фолклора или на тренутно популарним, универзалним мотивима „који се из неког разлога поистовећују с јеврејским етничким типом”. Тако су особине које се приписују Јеврејима „страстан трговачки дух, лажљивост, склоност ка превари, шкртост и похлепа на новац” (110); „посматрање ситуација и међуљудских односа искључиво кроз призму новца, довитљивост у практичним стварима и хладнокрвна рационалност у сагледавању тренутних околности” (112). Двадесетих година Јевреји у вицевама „више нису сарафи, већ модерни пословни људи и банкарџије” (118). И у овим примерима „емоције су понајмање битне” и „третирају (се) као непожељне нуспојаве које штете колико пословима толико и животу уопште” (121). Такође, *красе* их плашљивост, избегавање физичке конфронтације, кукавичлук и избегавање патриотске дужности, па су „за разлику од домаћег становништва”, Јевреји „приказани као непоправљиво рђави војници” (124–125). Двадесетих година био је популаран и циклус о нечистоћи тела, а „разлози за прљавштину Јевреја (остали народи готово да се не могу видети у истој улози) су двојаки: најчешће су прљави због сиромаштва, простоте и незнања, али каткад и стога што нису вољни да троше новац на јавна купатила” (127). Посебне циклусе чине вицеви и шале са религијском тематиком, где су протагонисти мудри рабини, у шалама трочлане конструкције – црквени великодостојници који се такмиче у похвалама својој вероисповести (при чему су Јевреји конфронтирани са већински хришћанским окружењем), али и верски конвертити, који своју веру напуштају из прагматичних разлога (131). Љубоја закључује: „Из тона и начина на који су поједине шале које говоре о Јеврејима срочене, може се извести закључак да се Јевреји доживљавају као мањинска група, у социјалном и културном смислу јасно маркирана, која тврдоглаво одбија да код себе било шта мења и која ни за длаку не одступа од својих обичаја и давно укореваних назора” (133); и додаје: „Срећом, и поред очигледне етничке дистанцираности према Јеврејима, ипак је занемарљиво мало оних отворених, без имало сумње тенденциозних – антисемитских шала; ретка два примера преузета су из недељника *Звоно* [...]” (134–135).

У „Лексикону вицева” Драгослава Андрића (1994) пронашли смо свега 23 вица у којима се помињу Јевреји. Чини се да је већина преузета из страних извора, ако је судити по поменутиим локалитетима (Њујорк, Бруклин, Чикаго, Париз). Протагонисти су јасно означени као Јевреји именима (Мојсије, Аврам, Исак, Јакоб, Давид, Моша, Егон), презименима (Леви, Коен, Ротшилд, Голдстејн) и занимањима (рабин, трговац, индустријалац...). Овде не бисмо могли говорити о циклусима, с обзиром на број примера, али примећујемо неке од раније поменутих особина, које се приписују Јеврејима у вицевама: тврдичлук, усмереност ка материјалном, лукавство, домишљатост, хладнокрвност, истицање посебности у односу на друге народе, али и сујету (при такмичењу у богатству и престижу). Свега неколико примера тематизује политику и расизам/антисемитизам (стр. 205, 315, 362, 578).

Последња штампана публикација за којом смо посегнули јесте књига Салције Ландман *Јевреји у вицевама*.⁶ Осим тога што дело представља драгоцен извор, посебно значајна је глава 7, са 22 вица, које су издавачима послали читаоци⁷ првог издања. Приређивачи су „јеврејске YU-вицеви” на основу мотива разврстали у седам целина: „Ах, тај секс”, „Вера”, „Политички”, „Саобраћајке”, „Суседи и пријатељи”, „Капитал” и „Ситнице, које живот чине” (245–292). Временски оквири ових вицева/шаловитих прича су Први светски рат, период између два светска рата, након Другог светског рата, а неколико их је смештено у старије или неодређено доба (вицеви о Мојсију и Богу). Просторне одреднице су разноврсније, па се јунаци крећу у локалним оквирима (Бачка, Суботица, Нови Сад), суседним државама (Мађарска, Будимпешта), до удаљених држава и градова (Америка, Њујорк, Принстон; Совјетски Савез, Израел, Тел Авив, Јерусалим, Персија). Без обзира на простор и време, јунаци су сачували нека од старих занимања, па се и даље сусрећемо са трговцима, рабинима, кројачима, шеширџијама, али и са лекарима, професорима. Ново доба социјализма донело је и бивше власнике фабрика, који, иако деградирани, помоћу своје трговачке вештине и искуства спасавају, некада своју, фирму од пропаста. Посебно су интересантни вицеви чији јунаци живе на простору Мађарске у време Ракоцијевог режима педесетих година XX века. У већини вицева јунаци су именовани именима или презименима (Кноп, Ебштајн, Кон, Коновица, Шварц, Грин, Леви, Штајн, Зимерман, Фишер, Моша, Аврам, Симке, Исидор, Јанкел, Јанош, Ференц, Леа, Ребека, Голда, Сара...)⁸. И у овим примерима проналазимо неке од особина за које можемо рећи да се стереотипно приписују Јеврејима: кукавичлук у рату, избегавање физичког сукоба (чак и када затекну супругу у прељуби), тврдичлук по сваку цену, склоност ка материјалном, лукавство, домишљатост, мудрост, као и неморал девојака

6 У поднаслову књиге стоји: „Изабрали, превели с немачког и прилагодили поднебљу збирку Предраг Мицић и Војислав Владовић; Сакупили и књижевно уобличио јеврејске YU-вицеви у глави 7: Предраг Мицић и Ненад-Петар Мицић”. Наводи се и да је реч о другом проширеном и прерађеном југословенском издању.

7 Реч је о становницима Београда, Љубљане, Сплита, Ниша, Карловца, Сенте и Вршца, дакле, са простора готово читаве тадашње државе, а на основу њихових имена да се закључити да су приложници припадници различитих народа (нпр. Душан Алтман, Мира Ебштајн, Нина Гунде-Цимерман, Марлон Мацановић, Ванда Тамбулаш, Јанош Слобода, Цвета Соколовић, Александар Штајн...). Ови подаци су занимљиви како због начина прикупљања фолклорног материјала, тако и због извора – говорника. Једини, условно речено, проблем са овом збирком јесте „прилагођавање” и „књижевно уобличавање” којем су приступили приређивачи.

8 Као актери појављују се чак и Пол Гети и Ефрајим Кишон.

и супруга.⁹ Иако су вицеди у овом издању „књижевно уобличени”, врло су значајни, јер видимо који су то мотиви били доминантни у периоду последњих деценија двадесетог и на самом почетку двадесет првог века.¹⁰ Исто тако – важни су нам као својеврсна „карика” између грађе коју је прикупила Гордана Љубоја у српској штампи¹¹ и оне којом ћемо се ми бавити.

Јеврејски виц или виц о Јеврејима – Интернет извори

Прикупљајући грађу за истраживање, као што смо већ поменули, посетили смо 18 сајтова/страница. Неки од њих служе искључиво постављању вицева, а други забави или информисању. У периоду истраживања (последњи приступ био је 6. 8. 2020) пронашли смо 160 вицева који говоре о Јеврејима, од чега 22¹² не тематизују Холокауст. Наравно, број подмотива је много мањи, јер постоје читаве групе вицева – варијаната са незнатним или значајнијим разликама. Како бисмо систематизовали грађу, вицеве смо категоризовали на основу подмотива, с тим што у појединим примерима, неминовно, долази до њиховог преплитања.

Најгрубља подела вицева на основу мотива могла би се извршити на следећи начин: 1) „музика”, 2) гасна комора, 3) крематоријум, 4) „спорт и игре”, 5) деца, 6) килажа, 7) религија, 8) остало¹³. У оквиру прве групе имамо низ варијација са Хансом „музичарем” (9), али и примере где се на „забави” за Јевреје уместо музике пушта плин (3) или бетонска плоча (4): „Dođe Hitler do jednog židova i upita ga: Što bi rađe, na streljanu ili u disko? / Na to će židov: Ja bi u disko. Tko svira? upita Židov. / Odgovori mu hitler: Hans sa mitroljezom” (18);¹⁴ „Dolazi Hitler do ruba rupe u koju je nabacao Jevreje i kaže nježnim glasom: -Odlučio sam vam danas pustiti jednu ploču./Jevreji oduševljeno :-Kuju, koju?/Hitler:-Betonsku!” (1); „zove hitler zidove na privatni party u zatvorenoj sobi...i pitaju zidovi-sta se pusta??/a hitler odgovori--->>PLIN”¹⁵ (18). Примери овога типа припадају и групи „гасна комора”, која, поред ове, има још неколико подгрупа – Хитлерова смрт услед високог рачуна за гас/плин; она где сви Јевреји умиру, а најиздржљивији је Ром или Мујо, а постоји и комбинација „гасна комора” + „спорт” и „гасна комора” + „деца” (укупно 22 вица је са мотивом гасна комора).

Са мотивом крематоријума пронашли смо 35 вицева, у којима се варира тема спаљивања Јевреја најчешће њиховим изједначавањем са димом, пепелом, мирисом у ваздуху. Поред већег броја примера у којима се истиче „чаробњаштво” Јевреја (уђу кроз врата, а оду кроз димњак, „дошли влаком, ошли зраком”), оних где су пепео (нпр. „Šeta Hitler Aušvicom te naide na hruu repela ra

9 Ретки су примери са тематизовањем нехигијене.

10 Прво издање објављено је 1987, када је упућено и „позивно писмо” грађанима Југославије да за наредно доставе своје прилоге.

11 Љубоја наводи да су се шале о Јеврејима, са и без исходишта у јеврејском фолклору, могле наћи у штампи до избијања Другог светског рата „догађаја који је пресекао устаљене токове живота и на најсуровији начин обележио судбину јеврејског народа”, што је довело до прекретнице на нашим просторима у „фолклористичкој егзистенцији Јевреја”, па су након рата „најпре свесно изостављени из шала, да би потом били потпуно заборављени” (2001: 104).

12 Чак и у овој групи у пет вицева Јевреји су доведени у везу са Хитлером.

13 У ову категорију сврстали смо све оне примере који због малобројности не чине посебну групу.

14 Примере ћемо наводити како су у оригиналу, без правописних и језичких интервенција. Број у загради означава извор/сајт на којем се виц налази (в. Извори).

15 Занимљива је „осавремењена” варијација овога вице: „Dosao Hitler u logor i kaze Židovima:/ „Veceras za vas nastupa severina!"/Židovi: „Supeeer..... s kojom pjesmom?"/Hitler: „Gas gas!” (18).

каже:/-„Hans, jesam li ja zabranio Jevrejima javna okupljanja?” (12); „kako 100 židova stane u fiću? 1 vozi ostali u pepeljaru!” (18)), посебно се истичу следећи примери: „Sta pjevaju jevreji u auswitzu?/Everyday we be burnin...” (4); „kak se zove žena iz auswitza? Pepeljuga” (18); „Koja je razlika izmedju jevreja i deda Mraza?/-Deda Mraz ulazi kroz dimnjak, a Jevreji izlaze” (16), али и подгрупа са децом где она грле димњак, чекају родитеље, а није важно „агрегатно стање” већ љубав (нпр. „Sta radi mala beba zidov u dimnjaku?/Ceka roditelje...” (18)).

Групи „спорт и игре” припада тридесетак вицева. Од „спортских активности” најпопуларнији су фудбал, ватерполо са крокодилима, пливање, скок увис/удаљ, трка, а од „игара” тетрис, жмурке, бацање коцке. Учесници у „активностима” су Хитлер (одрастао и као дете), Немци/Ханс, Јевреји (група или дете). Поента већине вицева је да Јевреји играју у живот/тело и по правилима никако не могу победити, осим у случајевима када играју на домаћем терену („Igraju Jevreji i Nemci u gas komori, puste Nemci gas i stave gas maske i kad ono Jevreji daju jedan go zatim drugi i na kraju utakmice Jevreji pobeде 6:0 kad Nemci ih pitaju:/-Kako ste uspeli da nas pobedite?!/A Jevreji:/-Je* ga domaci teren!” (3)). Подгрупу чине они вицеви у којима Хитлер као дечак губи од јеврејског детета, а мајка/отац га теше да ће „реванш” уследити једног дана. Посебно су брутални вицеви у којима Хитлер игра фудбал са дечаком у вађење очију.

Јеврејска деца су, укључујући и оне примере о којима смо већ говорили у оквиру других категорија, актери 33 вицева. Бројне су варијације на тему рођендана и продужетка живота („Seta se Hitler logorom, i zaustavi malu devoјčicu i пита је:/-Koliko imas godina?/-Pet, sad ću da napunim šest./Hitler vadi pištolj i каже:/-Optimista!” (1); „Ide Hitler u Ausvic posto nije zadovoljan pogubljenjima. Postroji on Jevreje i on, i krene licno da ih ubija pistoljem, stigne do једне devoјcice. Tek ce devoјcica: “Gospodine Hitler, pustite me da zivim jos malo. „/”Dobro, idi na kraj reda.” (14)). Деца су у групи или усамљена, чекају погубљење или су приказана у ситуацији након смрти родитеља. Родитељи су дим или сапун („Trazi djevoјcica mamu u Ausvicu i пита strazara:/-„ciko, gdje je моја мама?"/-„Prvi sapun peti red.” (5)). Ако се може говорити о рангирању исказане бруталности, у врху би били они са мотивом „двоглед”, а само у једном примеру Хитлер је на губитку („ide hitler logorom sa dve viljuske:/пита га mali jevrej sta je to, a hitler ce njemu da je to dvogled. mali jevre:jer mogu da pogledam i hitler mu iskopa oci.pita га drugi mali jevrej sta je to i on mu kaze isto tek ce mali jevre:cika hitler eno ih rusi i hitler pogleda kroz dvogled(viljuske).” (8)).

Иако се не истичу по бројности, посебну категорију смо доделили вицеви-ма који говоре о изгладњивању Јевреја у логору. Актери су Хитлер у обиласку логора и Јевреји (одрасли/деца). Поента вицева је у томе да се неколико њих може сакрити иза метле или да постоји одређена апсурдна мала тежина логораша са којом ће Хитлер бити задовољан, а у супротном им „препоручује” дијету.

О животу након логора, са веома горком поентом, говори наредни пример: „Dobijo stari zidov prvu nagradu na lutriji, pa kaze sinu kad umrem digni mi spomenik da se vidi od bilo kuda iz aviona iz galaktike od svugdje, a za ostatak para digni hitleru. пита га sin pa jesi normalan?a stari odsuce rukav vidi brojeve” (18).

Групу са тематизовањем религије чини 21 виц. У њу су укључени и они са Хитлером (укупно осам), али и они који нису у вези са Холокаустом. Вицеви из прве подгрупе представљају варијанте два старија вицева. Једни говоре о Хитлеровом преобраћању у јудаизам пред извршење смртне казне, а други о „антисемитизму” Бога:

Ulovili Jevreji konacno Hitlera I posto su ipak oni kulturna nacija odlucili su da mu ispune jednu zelju prie streljanja.Hitler, se zacudo odluci da ga pre streljanja prekrste u Jevrejsku veru.Naravno, to nikom nije bilo jasno, on klauf Jevreje sad hoce da bude njihove vere. I sad, strelac pre streljanja odluči ipak da upita Hitlera:

Ček, koji je tebi kurac, celi život si bio nacista, pa zašto si sad posato Jevrej? Mislim, j ate ionako moram streljati, bez obzira na tvoje pokajanje. A Hitler se samo nasmeši kaže: Ma koje pokajanje seljačino glupa! Kad me ubiješ bi će jedan smrdljivi Jevrej manje na ovoj Zemlji! (3)¹⁶

Друга подгрупа такође представља варијацију познатих вицева, у којима је главни актер Јеврејин:

Dosao Hitler kod Boga i moli da ga na jedan dan vrati na zemlju.
Pita Bog zasto.
Da ubijem 500 000 Jevreja i jednog danca.
A zasto jednog Danca.
Eto boze vidis da i tebe boli kurac za Jevreje (1)

Млади Исак обраћа се своје газди, у Паризу:
Не могу више да радим код вас. Овде су сви редом антисемити!
Ех, којешта! – протестује газда. – Ако се и нађе понеки антисемита, тја, није ни то баш искључено, али да су сви такви, ни говора!
Па кад вам кажем... Уосталом, лично сам их тестирао. Свима сам, у анкети, поставио исто питање. И, испоставило се да су сви антисемити, без изузетка!
А које је то питање?
Питао сам их шта мисле о идеји да се ликвидирају сви Јевреји и сви фризерери.
Фризерери?! Зашто – фризерери?
Ето видите! И ви сте такви! (Андрић 1994: 361–362)

У групи која уопштеније говори о религији имамо варијанте о узроку Мојсијевог пута кроз пустињу („-Zasto je Mojsije prosao sa Zidovima preko pustinje?/-Bilo ga sramota sa njima kroz grad.” (4); „Zašto su Jevreji lutali u pustinji 40 godina?/ Jedan je izgubio novčanik.” (9))¹⁷, али и једну са Мујом и Исхмилом, где је први запитан о моћи Мојсијевој будући да је након четрдесет година лутања довео Јевреје у једино место у пустињи без нафте (11). Преостали вицеви из ове групе грађени су углавном по систему три представника верских заједница, са понтом на домишљатости, користољубљу, окренутости материјалном и мудрим рабинима.

Из категорије „остало” издвојили бисмо неколико примера.

jevrej umire u postelji I zapomaze:
-”Evaaaa, zeno00, jesi li tuuu?”
-”Tu sam, muzu moj, tu sam?”
-”Adameee, sinee, jesi li tuu?”
-”Tu sam, tata, tu sam?”
-”Avrameee, sine, jesi li tu?”
-”Tu sam, tata, tu sam?”
-”Pa ko je u radnji, pizda vam materina?” (6)

Наведени виц представља поједностављену, вулгаризовану варијанту, са измењеним именима, вица објављеног у „Звону” 1926. године (в. Љубоја 2001: 114).

16 Уп. штампану варијанту о Јеврејину конвертиту на самрти, антихришћанину (Љубоја 2001: 132–133), и готово исту, али са Ајхманом (Ландман 2004: 170).

17 Уп. Ландман 1987: 87.

Следећа два примера су везана за историју након Другог светског рата, Јевреји јесу актери, али је пажња фокусирана на друге етничке групе – Србе (виц о чекању у реду за хлеб у Сарајеву (И7) и Пироћанце (наплата за чување током и након рата, јер није рекао Јеврејима да је рат готов (И17)).

На крају бисмо истакли неколико чињеница. У пронађеним примерима 88% чине вицеви са темом Холокауста. Простор у њима је означаван као логор (10), Аушвиц (15), концентрациони логор (4) или, уже, као део логора, односно неодређен је. Лична имена која се помињу су Хитлер, Ханс; Геринг, Бин Ладен, Северина, Исак, Мујо (са по једним примером); од народа: Немци, Роми (1), Данци и Јевреји, који у овим примерима немају властита имена – именују се искључиво по народности, а ближе их одређују пол и/или узраст. У осталим вицецима Јевреји понекад имају властита имена.

„To Tell Jokes After Auschwitz Is Barbaric, Isn't It?”¹⁸

С обзиром на то да је већи проценат вицеца тематизовао Холокауст, исказе администратора/посетилаца сајтова посматраћемо у том контексту. Власник и администратор сајта *Vicevi.net*¹⁹ каже да сакупља вицеци из „Балканске регије”, а да је његова мисија очување за наредне генерације. Предложени вицеци се не цензуришу и потребно је да задовоље само два услова – да су вицеци и да већ не постоје у архиви. Потом наводи следеће: „Vic je po definiciji uvijek uvredljiv za osobu ili grupu ili neki drugi entitet koji je u centru šale, ali to neće blokirati objavljivanje vica. Viceve ne treba shvatati ozbiljno i nije im namjera poniziti nekoga, nego zasmijati nekoga. Ako je neki vic skroz neumjeren, korisnici ga mogu prijaviti, i administrator će razmotriti da li će biti uklonjen ili ne” (И3). На сајту „Vukajlija”, пре 11 година, повела се краћа полемика на тему за и против вицеца о Хитлеру и Јеврејима. Оне који су против сматрају лажним моралистима, брани се смисао црног хумора, критикују се они које вицеци не схватају, цитира се Стаљин²⁰, а поједини од учесника признају ужасе покоља, али сматрају да данас ситуација са Јеврејима није сјајна. На сајту „Igre 123. Net” можемо пратити мишљење публике. Оно је најчешће изражено емотиконима, који се урнебесно смеју, коментарима *пресмешино, мало окрушени*; спорадично се јави саосећање, али можемо пронаћи и мишљење да је потребно Јевреје „вести у ред” или нпр. овако нешто: „kad ovo procitas uvidis kako je hitler bio okrutan ali u jednu ruku zabavan.zapravo s njim je bilo bas zabavno.. (27. kolovoz 2010)” (И18). Дакле, ко, када, како и да ли сме да се шали на рачун Јевреја у Холокаусту?

Уместо закључка

На почетку овај рад требало је да говори о Јеврејима у вицецима из извора са Интернета, међутим, временом готово да се претворио у анализу вицеца о Холокаусту. Могли смо видети да су током двадесетог века Јевреји различито приказивани у вицецима у зависности од деценије. Ако бисмо покушали да истакнемо најочитије разлике између ранијих примера и оних настајалих

18 Ово питање постављено је у наслову Увода у књигу „Laughter After: Humor and the Holocaust” (Д. Слаки, Г. Н. Фајндер, А. Пат 2020).

19 Страница је пуштена у рад 1998. и каже се да броји преко 50000 вицеца. Власник и аутор је извесни Кристијан Смиљанић.

20 „Ljudi mnogo bolje skapiraju tragediju ako se ispriča na smešan način... Smrt pojedinca je tragedija, milioni mrtvih su samo statistika...” (Jozef Visarionović – Staljin) (И8).

крајем деведесетих година и прве деценије XXI века,²¹ можемо рећи следеће – у новијим вицевима (88%) нису уочљиве карактерне црте „етничке физиономије” Јевреја, као раније, већ су они везани за један историјски догађај и немају властита имена. У осталом постотку, нешто од сличности са раније конструисаним вицевима да се уочити.

Дакле, наметнуло нам се низ питања, између осталих и оно којим смо завршили претходни део. На њих су, делимично, дали одговоре аутори текстова зборника „Laughter After: Humor and the Holocaust”, Витни Карпентер у тексту “Laughter in a Time of Tragedy: Examining Humor during the Holocaust”, потом они који су се бавили етичношћу објављивања скривених вицева Ане Франк. Неки од аутора ће се сложити да антисемитских тема има и у корпусу јеврејског хумора (в. Љубоја 2001: 135–137), те да је хумор био једна од менталних брана жртава Холокауста (в. Карпентер 2010: 14). Једно од кључних питања које нам се намеће јесте – зашто је у периоду којим се бавимо толико жив „хумор” о Холокаусту?

Својевремено Бергсон је написао да је један од услова за смех да он „падне на веома мирну и сасвим глатку површину”, те да је равнодушност његова природна средина” (1993: 10). Дакле, да ли је *публика* постала равнодушна према Холокаусту? Или, можда, виц има право на све? Љубоја наводи и то да је виц „инструмент којим се саопштава нешто што иначе не би било дозвољено” (251), питамо се да ли и зашто је виц о Холокаусту *вентил*. Немачки фолклориста Л. Рерих такође мисли да „виц нема респекта ни према чему, да је оличење напада на важеће норме, канал за преношење агресије” (Љубоја 2001: 252). Фројд, опет, каже да моменат *актуелности* почива на „поновном налажењу познатог” (1969: 126). Да ли је и зашто на нашим просторима, када је о Јеврејима реч, *познати Шерен* у највећој мери Холокауст? Да ли због тога што је јеврејска заједница толико малобројна, па је прва и готово једина асоцијација на њу управо Холокауст? Да ли је разлог то што је Холокауст последње што о Јеврејима памтимо? Да ли је реч о актуелној историји која активира „културу сећања”, па макар и у виду антисемитског хумора? Плашимо се да ћемо, засад, оставити ова питања без одговора. Одговори, уколико постоје прави, подразумевају опсежније интердисциплинарно истраживање, што превазилази оквире овога рада. Завршићемо – вицем: „U Talmudu stoji zapisano: 'Ko je junak? – Onaj, ko savlada svoj nagon.' Istočni Jevreji dali su drugo tumačenje: 'Onaj, ko se odupre vicu’” (Ландман 2004: 156).

ЛИТЕРАТУРА

- Бергсон 1993: А. Bergson, *Smeh: esej o značenju komilnog*, prev. S. Džamonja, Beograd: Lapis.
- Карпентер 2010: W. Carpenter, Laughter in a Time of Tragedy: Examining Humor during the Holocaust, *Denison Journal of Religion*, vol. 9, Article 9, 12–25. <https://digitalcommons.denison.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1066&context=religion>. 16. 7. 2020.
- Љубоја 2001: Г. Љубоја, *Етнички хумор XX века у хумористичкој штипању Србије*, Београд: Етнографски музеј.
- Рот 2000: К. Rot, *Slike u glavama: ogledi o narodnoj kuturi u jugoistočnoj Evropi*, Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa.

21 Наравно, само условно можемо дати временски оквир, јер је немогуће установити време настанка неког вицева, али се везујемо условно за одреднице истакнуте на сајтовима.

- Slucki, David, Finder, Gabriel N, Patt, Avinoam 2020: *Laughter After: Humor and the Holocaust*, Detroit: State University Press. <https://www.amazon.com/Laughter-After-Holocaust-David-Slucki/dp/081434738X>. 21. 8. 2020.
- Трифуновић 2009: V. Trifunović, *Likovi domaćih viceva. Socijalni tipovi lude u savremenim vicevima*, Beograd: Srpski genealoški centar.
- Фројд 1969: S. Frojd, *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*, prev. T. Bekić, Novi Sad: Matica srpska.

ИЗВОРИ

- Андрић 1994: Д. Андрић, *Лексикон вицева*, Приштина: НИЈП „Панорама” Издавачка делатност „Григорије Божовић”.
- Ландман 2004: *Jevreji u vicevima*, sakupila i priredila Salcia Landmann; izabrali, preveli s nemačkog i prilagodili podneblju zbirku Predrag Micić, Vojislav Vladović; Beograd: Predrag & Nenad.
- I1: Sajt najsmesniji vicevi. <https://najsmesnijivicevi.weebly.com/tower-defence.html>; <https://najsmesnijivicevi.weebly.com/hitler.html>.
- I2: Sajt 100% Zabava; NOIZZ:RS, Make some noizz, fun, str. 6.; <http://fun.noizz.rs/vicevi/Crni-humor/offset/100>.
- I3: Vicevi.net (kategorija Crni humor, str. 210); <https://vicevi.ba/crni-humor?page=210>.
- I4: Vicevi.net (religija); <https://vicevi.ba/religija?page=2>.
- I5: (Vicevi.net); <https://vicevi.net/site/author?username=Darko%26Pile>.
- I6: <http://www.mojivicevi.com/narodi/2324-jevreji/>.
- I7: Balkan.net – vic dana 28. Okt. 2019. <http://www.ibalkan.net/2019/10/28/vic-dana-cekaju-srbi-hrvati-i-jevreji-hljeb-ispred-pekare-u-sarajevu/>
- I8: Vukajlija, <https://vukajlija.com/ne-volim-viceve-o-hitleru-i-jevrejima/69945>.
- I9: vicevi.dana, izvor Krstarica, <http://www.vicevi-dana.com/vicevi--p-Za-to-su-Jevreji-lutali-/2016072080>.
- I10: 100% Zabava, Religijski vicevi <http://www.sto-posto-zabava.com/vicevi/religijski-vicevi/page/4/>.
- I11: Balkans Press, vic dana Božji poslanici, <http://www.balkanspress.com/index.php/zanimljivosti/doza-optimizma/25459-vic-dana-bozji-poslanici>
- I12: Dragan Petković, Vicevi, Crnjaci, <https://www.oocities.org/drpetkovic/vicevicrni04.htm>.
- I13: <http://nasmelj.me/vicevi/3203/>.
- I14: Forum Svet kompjutera, VeNOM (2005, BG) <https://www.sk.rs/forum/showthread.php?t=840&page=17>.
- I15: Jahorina Forum, vic dana, Bosna, <https://www.jahorina.org/forum/index.php?topic=577.0;wap2>
- I16: Smejanje najveća baza smeha (okt, 2017, Word Press.org) <https://www.smejanje.top/2017/10/30/koja-je-razlika-izmedju-jevreja-i-deda-mraza/>
- I17: <https://vicevi.co/pirocanc-na-ispovedi/>.
- I18: Igre 123. net, <https://www.igre123.net/forum/tema/vicevi-o-hitleru-i-zidovima/3703/>.

A JOKE ABOUT THE JEWS ON THE INTERNET (HUMOR AND WAR)

Summary

The aim of the paper has been to determine the thematic-motive cores of jokes about the Jews on the Internet and to compare them with selected, so far collected, and published material. The corpus consists of 160 jokes, found during 2020 on 18 Internet sites/pages. It has been determined that out of the total number, only 22 jokes do not thematize the Holocaust, although Hitler is mentioned in 5 jokes in this group. Thus, in 88% of jokes, the Jews are placed in the same context. Comparing the material consisting of jokes from the first and second half of the 20th century, with ours, which refers to the end of the 20th and the first decade of the 21st, it can be concluded that earlier stereotypes about the Jews have been almost completely replaced with the stereotypical image – the Jews and the Holocaust. The interest of one smaller segment of the paper is in reference to the reception of these jokes based on comments and brief discussions of users. Very few visitors are annoyed by such content. Instead of a conclusion, in the end, a series of questions open to discussion has been left, to which, perhaps, answers could be obtained with the help of more extensive interdisciplinary research. Has the audience become indifferent to the Holocaust? Is a joke entitled to everything? Has the size of the Jewish community in this area influenced the fact that only the Holocaust is what we associate with it? Does current history activate a certain culture of memory?

Keywords: Jews, the other, joke, the culture of memory, Holocaust, war, humor

Aleksandra R. Popin